

قراردادهای لیزینگ و انطباق آنها با عقود اسلامی

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۴/۳۱

تاریخ تأیید: ۱۳۸۵/۶/۱۰

سید عباس موسویان*

۶۴

فقه و حقوق / سال سوم / شماره ۱۰ / پاییز ۱۳۸۵

چکیده

با توجه به گسترش روزافزون صنعت لیزینگ در ایران و معاملات گسترده مردم با این شرکتها، ضرورت دارد ماهیت فقهی و حقوقی معاملات شرکتهای لیزینگ مورد توجه قرار گیرد و ضوابط آنها به دقت تبیین گردد. به نظر می‌رسد اگرچه در تبیین ماهیت حقوقی این معاملات اختلاف نظر هست لکن می‌توان با مختصر تغییراتی در قالب قرارداد اجاره و اجاره به شرط تملیک که مورد قبول فقه اسلامی و مطابق با قانون عملیات بانکی بدون رباست، اکثر آن معاملات را تصحیح کرد.

واژگان کلیدی: لیزینگ، لیزینگ عملیاتی، لیزینگ اعتباری، لیزینگ مجدد، اجاره، اجاره به شرط تملیک.

* استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قم (samosavian@yahoo.com).

۱. مقدمه

یکی از نهادهای مهم و مؤثر در اقتصاد کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، شرکتهای لیزینگ است. این شرکتها گرچه مدت زمان زیادی از ابداع آنها نمیگذرد، رشد چشمگیری داشته و از جهت حجم معاملات و تنوع خدمات به حدی رسیده‌اند که امروزه بعد از بانکها گسترده‌ترین معاملات اعتباری را دارند.

شرکتهای لیزینگ با فراهم کردن کالاهای سرمایه‌ای و با دوام فعالان اقتصادی و مصرف کنندگان و واگذاری آنها به صورت مدت‌دار و اقساطی، از یک طرف به مصرف کنندگان و از طرف دیگر به بنگاههای اقتصادی و در نهایت به تولید و اشتغال کشورها کمک می‌کنند. امروزه شرکتهای لیزینگ افزون بر کالاهای بادوام مصرفی که برای خانوارها و مصرف کنندگان تأمین می‌کنند، در تأمین کالاهای سرمایه‌ای بنگاههای بزرگ اقتصادی سهم مهمی دارند و توانسته‌اند بعد از نظام بانکی، دومین جایگاه مؤسسه‌های اعتباری را به دست آورند.

به طور معمول شرکتهای لیزینگ کالای مورد درخواست مشتریان را از تولید کنندگان یا نمایندگان بنگاههای تولیدی به صورت نقد یا نسیه می‌خرند و سپس طی قرارداد خاصی به صورت اجاره ساده یا اجاره به شرط تملیک به مشتریان واگذار می‌کنند، به طوری که مشتری با پرداخت آخرین قسط مالک کالا می‌گردد. در مواردی نیز بنگاههای اقتصادی برای تأمین نقدینگی، برخی کالاهای سرمایه‌ای خود را به صورت نقد به شرکتهای لیزینگ می‌فروشند، سپس همان کالا را بر اساس قرارداد اجاره به شرط تملیک از شرکتها دریافت می‌کنند و همانند نوع قبل با پرداخت آخرین قسط مالک کالا می‌گردند.

شروع فعالیت لیزینگ در ایران به سال ۱۳۵۴ با تأسیس شرکت لیزینگ ایران و سال ۱۳۵۶ با تأسیس شرکت لیزینگ صنعت و معدن بر می‌گردد. لکن رشد این صنعت تا حدود سال ۱۳۸۰ بسیار کند و نامحسوس بود. از آن سال به بعد به لحاظ شرایط اقتصادی کشور، صنعت لیزینگ فعال‌تر شد و شرکتهای زیادی تأسیس گردید و این روند رو به رشد به سرعت ادامه دارد و امروزه شرکتهای لیزینگ ایران نیز از محدوده واگذاری مدت‌دار کالاهای مصرفی چون خودرو سواری فراتر رفته‌اند و در عرصه‌های مختلف و متنوع صنعتی، کشاورزی، مسکن و خدمات، فعالیت می‌کنند (میری و حبیبی، ۱۳۸۴: ۲۰۰).

با توجه به گسترش روزافزون صنعت لیزینگ در ایران و معاملات گسترده مردم و بنگاههای اقتصادی با این شرکتها، ضرورت دارد ماهیت فقهی و حقوقی معاملات این شرکتها مورد توجه قرار گیرد و احکام و مقررات آنها به دقت تبیین گردد. این مقاله درصدد است بعد از بیان مباحث موضوع شناسی و معرفی انواع فعالیتها و قراردادهایی که شرکتهای لیزینگ با مشتریان منعقد می کنند، به بررسی فقهی و حقوقی این قراردادها و میزان انطباق آنها با عقود اسلامی بپردازد.

۲. تعریف لیزینگ

واژه لیزینگ (Leasing) در فرهنگهای لغت و اصطلاحات اقتصادی به معنای اجاره، اجاره دادن، اجاره کردن و اجاره اعتباری است (فرهنگ، ۱۳۷۱؛ گلریز، ۱۳۸۰؛ خعلت‌بری، ۱۳۷۱) و در اصطلاح، نوع خاصی از قرارداد اجاره است که بین دو یا چند نفر شخصیت حقیقی یا حقوقی به منظور بهره‌برداری از منفعت کالای سرمایه‌ای یا مصرفی بادوام که قابلیت اجاره دارد، منعقد می‌شود، به گونه‌ای که معمولاً در پایان قرارداد، مستأجر، مالک عین مستأجره شود (میری و حبیبی، همان: ۱۸۴). در قرارداد لیزینگ، طول دوره قرارداد، مبلغ کل اجاره‌بها، سررسید اقساط، مشخصات کالای مورد اجاره، شرایط استفاده، تاریخ انقضا و کیفیت انقضای قرارداد تصریح می‌شود (آلسترادی، ۱۳۸۲: ۷).

۳. قلمرو فعالیت شرکتهای لیزینگ

شرکتهای لیزینگ افزون بر واگذاری انواع کالاهای مصرفی چون خودرو، لوازم منزل، مسکن، آپارتمان، ویلا و باغ برای خانوارها، در عرصه فعالیتهای اقتصادی نیز انواع کالاهای سرمایه‌ای فعالان اقتصادی چون ماشین‌آلات صنعتی، کشاورزی، کامیون، کشتی، هواپیما، زمین، ساختمان و رایانه‌های فوق پیشرفته را برای بنگاههای اقتصادی عرضه می‌کنند و امروزه تأثیر مهمی در رشد و توسعه بخشهای مختلف اقتصادی کشورهای پیشرفته دارند (همان: ۶ و سازمان بین‌المللی کار، ۱۳۸۵: ۱۳).

۴. آثار و نتایج لیزینگ

اگر شرکتهای لیزینگ به صورت سالم و قانونمند فعالیت کنند، آثار و نتایج مثبت زیادی بر اقتصاد می‌گذارند که برخی از آنها عبارت‌اند از:

۱-۵. لیزینگ عملیاتی (Operational leasing)

لیزینگ عملیاتی یا ساده قدیمی‌ترین و ساده‌ترین روش عملیات لیزینگ است که در آن شرکت لیزینگ کالای بادوامی را بر اساس قرارداد اجاره ساده و صرفاً به قصد بهره‌برداری و انتفاع از منافع کالا در اختیار متقاضی (مستأجر) قرار می‌دهد و مستأجر متعهد می‌شود افزون بر پرداخت اجاره‌بهای ماهانه، کالای مورد اجاره را در پایان قرارداد به شرکت (موجر) مسترد نماید. در این روش شرکت لیزینگ بعد از پس گرفتن کالا یا آن را به مستأجر دیگری اجاره می‌دهد یا در بازار کالاهای دست دوم به فروش می‌رساند.

۲-۵. لیزینگ مالی (Financial Leasing)

لیزینگ مالی یا اعتباری که امروزه رایج‌ترین روش عملیاتی شرکتهای لیزینگ است مشابهت زیادی با قرارداد اجاره به شرط تملیک در قانون بانکداری بدون ربا دارد. در این روش، نخست مشتری طبق درخواستی کتبی، تقاضای خود را برای کالای خاصی به شرکت لیزینگ اعلام می‌کند و در آن میزان پیش‌پرداخت، نحوه پرداخت اقساط از جهت مبلغ و تعداد را مشخص می‌کند. سپس شرکت لیزینگ کالای مورد درخواست را تهیه و بر اساس قرارداد خاصی (اجاره به شرط تملیک یا اجاره به شرط حق خرید) به متقاضی واگذار می‌کند. متقاضی متعهد می‌شود در قبال دریافت کالا، اجاره‌بهای ماهانه آن را بپردازد و شرکت نیز متعهد می‌شود در پایان قرارداد کالا را به تملیک مستأجر درآورد و یا در صورت درخواست وی به او بفروشد (دنیای اقتصاد، ۱۳۸۴: ۱۳).

۳-۵. لیزینگ فروش و اجاره مجدد (Sale and Lease back)

گاهی واحدهای اقتصادی به منظور تأمین نقدینگی مورد نیاز، کالای سرمایه‌ای خود را به شرکتهای لیزینگ می‌فروشند و سپس همان کالا را در قالب قرارداد لیزینگ مالی دریافت می‌کنند. به این ترتیب واحدهای اقتصادی ضمن تأمین نقدینگی مورد نیاز، در پایان قرارداد، کالای سرمایه‌ای خود را نیز تملک می‌کنند. به این کار در اصطلاح روش لیزینگ فروش (خرید) و اجاره مجدد می‌گویند (میری و حبیبی، همان: ۱۸۷).

۵-۴. لیزینگ به شرط خرید (Purchase-Hire)

لیزینگ به شرط خرید شبیه لیزینگ مالی است. برای تأمین مالی خرید تجهیزات، از این روش معمولاً برای اقلام کوچک مثل چرخهای خیاطی، یخچال و تلویزیون استفاده می‌شود. در لیزینگ به شرط خرید، در هر بار پرداخت اجاره، بخشی از مالکیت به مستأجر منتقل می‌شود و با پرداخت آخرین قسط، مستأجر مالک کامل تجهیزات می‌شود (دیلن، ۱۳۸۵: ۱۴).

۶. روشهای تجهیز منابع شرکتهای لیزینگ

از آنجا که شرکتهای لیزینگ کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای بادوام را تهیه و به صورت مدت‌دار در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند، احتیاج به منابع مالی نقدی دارند تا کالاهای مورد درخواست را به صورت نقد خریداری کنند و یا از طریق بنگاههای تولیدی مورد حمایت قرار گیرند. بر این اساس شرکتهای لیزینگ از طریق ترکیبی از روشهای زیر منابع مالی مورد نیاز خود را تأمین می‌کنند.

۶-۱. سرمایه سهامداران

به طور معمول شرکتهای لیزینگ از نوع شرکتهای سهامی خاص یا عام‌اند که بخش مهمی از منابع مالی آن از طریق سرمایه اولیه سهامداران خاص یا فروش اوراق سهام عام تأمین می‌گردد.

۶-۲. گرفتن تسهیلات از نظام بانکی

در مواردی که نرخ تسهیلات بانکی مساوی یا کمتر از نرخ سود معاملات لیزینگ باشد، شرکتهای لیزینگ با استفاده از منابع بانکی و گرفتن تسهیلات از بانکها، اقدام به عملیات لیزینگ اعتباری می‌کنند.

۶-۳. جذب سپرده

در برخی از کشورها شرکتهای لیزینگ، همانند بانکها و شرکتهای سرمایه‌گذاری، مجاز به انتشار گواهی سپرده مدت‌دار برای مردم هستند. از آنجا که شرکتهای لیزینگ به صورت مستقیم منابع سپرده‌ای را در فعالیتهای اعتباری به کار می‌گیرند، به طور معمول نرخ سود

سپرده‌های این شرکتها بالاتر از نرخ سود سپرده‌های بانکی است و در نتیجه گروهی از سپرده‌گذاران را به خود جذب می‌کنند.

۴-۶. همکاری با تولید کنندگان

در این روش بر اساس قراردادی که بین شرکتهای لیزینگ و تولید کنندگان منعقد می‌گردد، کارخانه‌ها و بنگاههای تولیدی بخشی از محصولات تولیدی خود را در اختیار شرکتهای لیزینگ قرار می‌دهند تا آنان به روش لیزینگ مالی به متقاضیان بفروشند. امروزه استفاده از این شیوه در کشورهای پیشرفته جهان از گستردگی قابل توجهی برخوردار است و با استفاده از این روش، تولید کنندگان به موفقیت‌های چشم‌گیری در بازاریابی و افزایش فروش محصولات تولیدی خود دست یافته‌اند (دنیای اقتصاد، همان: ۱۳).

۵-۶. قراردادهای سه جانبه

در این روش که بیشتر برای کالاهای سرمایه‌ای با قیمت بسیار بالا مانند کشتی، هواپیما، ماهواره، تأسیسات عظیم نفت و گاز و ... به کار گرفته می‌شود، شرکتهای لیزینگ با استفاده از منابع بانکها و سایر مؤسسات مالی اقدام می‌کنند؛ به این صورت که یک قرارداد سه جانبه بین بانک (تأمین کننده مالی) و متقاضی کالای سرمایه‌ای و شرکت لیزینگ منعقد می‌شود. بر اساس آن قرارداد شرکت لیزینگ با استفاده از منابع پولی بانک، کالای مورد نظر را می‌خرد و به صورت لیزینگ مالی در اختیار متقاضی قرار می‌دهد و سپس اقساط اجاره‌بها را دریافت می‌نماید به حساب بانک طرف قرارداد واریز می‌کند (همان).

۶-۶. قراردادهای برون مرزی

این نوع از عملیات لیزینگ برای انتقال کالاهای سرمایه‌ای از کشورهای صنعتی به کشورهای در حال توسعه است. به طور معمول کارخانه‌ها و صاحبان صنایع در فروش مدت‌دار محصولات خود به کشورهای دیگر، با انواع ریسکهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مواجه‌اند و برای پوشش دادن ریسک ترجیح می‌دهند فروشهای اعتباری خود را از طریق شرکتهای لیزینگ معتبر انجام دهند. در این روش شرکتهای لیزینگ همانند نمایندگی آن کارخانه‌ها محصولات آنها را به صورت لیزینگ مالی به متقاضیان واگذار می‌کنند و در ضمن، ریسکهای مذکور را متعهد می‌شوند (همان).

۷. خدمات جانبی

برخی از شرکتهای لیزینگ افزون بر واگذاری کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای بادوام، برای استفاده بهتر و بهره‌برداری صحیح از آن کالاها اقدام به ارائه انواع خدمات جانبی می‌کنند، مانند خدمات آموزش، تعمیر و نگهداری، ضمانت تجهیزات، خدمات نرم‌افزاری، مشاوره برای جایگزینی اجزای دستگاه یا کل دستگاه با دستگاه جدید. از این شرکتها به اسم «لیزینگ با خدمات کامل» نام برده می‌شود (آلستردی، همان: ۷).

۸. فرایند عملیات لیزینگ مالی

گذشت که لیزینگ مالی رایج‌ترین نوع معاملات شرکتهای لیزینگ است که فرایند عملیاتی آن به شرح زیر است.

۱. **تقاضای مشتری:** به طور معمول شرکتهای لیزینگ با تبلیغات رسمی و گسترده، قلمرو فعالیت، روش کار و نرخهای خود را به اطلاع عموم مصرف کنندگان و بنگاههای اقتصادی می‌رسانند. مشتریان با بررسی اولیه و با تکمیل پرسش‌نامه معین تقاضای کتبی خود را برای کالای خاصی اعلام می‌دارند و در آن درخواست متغیرهای اساسی شرکتهای لیزینگ چون میزان پیش‌پرداخت، تعداد اقساط، مبلغ اقساط و روش پرداخت اقساط را به اطلاع شرکت می‌رسانند.

۲. **تأیید اعتبار مشتری:** شرکتهای لیزینگ بعد از دریافت تقاضا، متناسب با قیمت کالای مورد تقاضا، توانایی مالی مشتری را اعتبارسنجی می‌کنند و بر اساس اعتبار وی درخواست وثائق و تضمینات معتبر می‌کنند و با مشتری توافق‌نامه اولیه منعقد می‌کنند که بر اساس آن مشتری متعهد می‌شود چنانچه شرکت لیزینگ کالای مورد نظر را فراهم نماید، وی آن کالا را از شرکت خریداری خواهد کرد.

۳. **تهیه کالا:** شرکت لیزینگ کالای مورد تقاضا را از تولید کننده یا نماینده فروش خریداری می‌کند. به طور معمول شرکت به صورت نقد کالا را از تولید کننده می‌خرد و گاهی نیز خود، تولید کننده است و یا با تولید کننده قرارداد خاص دارد.

۴. **محاسبات:** بعد از خرید کالا، با توجه به قیمت تمام شده، مبلغ پیش‌پرداخت و

نرخ سود، اجاره‌بهای کل، اجاره‌بهای ماهانه و سود کل شرکت لیزینگ از روابط زیر محاسبه می‌شود:

$$C = A + \pi$$

$$\pi = \frac{(A - B).r.n}{2 \times 12}$$

$$C_i = \frac{C - B}{n}$$

که در این روابط A قیمت تمام شده، B پیش پرداخت اجاره، π سود کل شرکت لیزینگ، r نرخ سود، n تعداد اقساط و C اجاره‌بهای کل و C_i اجاره‌ ماهانه است. برای مثال اگر مشتری تقاضای خودرو سواری به قیمت تمام شده ده میلیون تومان با پیش‌پرداخت پنج میلیون تومان برای ۶۰ قسط کند، اگر نرخ سود شرکت ۱۶ درصد باشد، اجاره‌بهای کل و ماهانه به ترتیب زیر خواهد بود.

$$\pi = \frac{(10000000 - 5000000) \times 16 \times 60}{100 \times 2 \times 12} = 2000000$$

$$C = 10000000 + 2000000 = 12000000$$

$$C_i = \frac{7000000}{60} = 116666$$

۵. انعقاد قرارداد: بعد از انجام محاسبات، شرکت لیزینگ بر اساس قرارداد اجاره به شرط تملیک کالای مورد نظر را به مشتری واگذار می‌کند. در قرارداد مبلغ اجاره‌بهای کل، پیش‌پرداخت، اجاره‌ ماهانه و سررسید اقساط و تاریخ پایان اجاره تصریح می‌شود. همچنین ضمن قرارداد شرط می‌شود چنانچه مشتری (مستأجر) مطابق قرارداد، اجاره‌های ماهانه (یا فصلانه یا سالانه) را مرتب بپردازد، شرکت در پایان قرارداد عین کالا را به ملکیت مشتری درآورد.

شایان ذکر است شرط ضمن عقد می‌تواند به صورتهای دیگر هم باشد. آنچه بیشتر رایج است شرط تملیک مجانی عین مستأجره است. توضیح این قسمت در مباحث فقهی خواهد آمد.

۶. تحویل کالا: بعد از انعقاد قرارداد و دریافت پیش‌پرداخت، شرکت کالای مورد نظر را

جهت استفاده در اختیار مستأجر قرار می‌دهد.

۷. **تملیک کالا:** اگر مشتری اجاره ماهانه را مرتب پرداخت کرده باشد، در پایان قرارداد شرکت بر اساس شرطی که در قرارداد متعهد شده بود عمل می‌کند و کالا را به صورت مجانی به تملیک مشتری در می‌آورد.

۹. تمدید یا تعجیل در پرداختها

به طور معمول برخی از مشتریان لیزینگ در اثنای قرارداد با تغییر وضعیت اقتصادی مواجه می‌شوند و ترجیح می‌دهند در قرارداد اولیه تجدیدنظر کنند. برای مثال خانوار یا بنگاه اقتصادی که به جهت مشکل خاص اقتصادی با کاهش درآمد مواجه شده است به شرکت لیزینگ مراجعه می‌نماید و تقاضای افزایش تعداد اقساط و کاهش مبالغ آنها را می‌کند و یا در نقطه مقابل، خانوار یا بنگاهی به جهت افزایش درآمد وضعیت بهتری دارد و به شرکت لیزینگ مراجعه می‌نماید و افزایش مبلغ اقساط و کاهش تعداد آنها را تقاضا می‌کند. در این موارد شرکت لیزینگ با افزودن مبلغی به کل اجاره‌بهای باقیمانده، تعداد اقساط را افزایش یا با تخفیف در کل اجاره‌بهای باقی مانده تعداد اقساط را کاهش می‌دهد. وجود این انعطاف یکی از عوامل گسترش شرکتهای لیزینگ است. کما اینکه گاهی وضعیت نقدینگی و اقتصادی خود شرکت لیزینگ تغییر می‌کند و شرکت ترجیح می‌دهد در مقابل پرداخت و تسویه زودتر از سررسید مشتریان، تخفیفهای قابل توجه به آنان دهد.

۱۰. میزان انطباق قراردادهای لیزینگ با عقود اسلامی

با روشن شدن ابعاد معاملات و قراردادهای شرکتهای لیزینگ می‌توان میزان انطباق آنها با عقود اسلامی را بررسی کرد. برای این منظور به صورت ترتب منطقی قراردادهای شرکتهای لیزینگ را در چهار محور طبقه‌بندی می‌کنیم و به بررسی آنها می‌پردازیم.

۱۰-۱. قراردادهای مربوط به تأمین سرمایه یا تهیه کالا

گذشت که شرکتهای لیزینگ برای تجهیز منابع از روشهای شش‌گانه استفاده می‌کنند که به ترتیب احکام فقهی آنها را بررسی می‌کنیم.

۱/۱. سرمایه سهامداران: سهامداران شرکت لیزینگ می‌توانند از طریق قرارداد شرکت که از نظر فقه اسلامی قراردادی مجاز و مشروع است، به صورت سهامی خاص و محدود و یا به صورت سهامی عام و انتشار اوراق سهام به تأمین سرمایه اولیه اقدام کنند. فقهای اسلام قرارداد شرکت به هر دو صورت خاص و عام را جایز می‌دانند (توضیح المسائل، ۱۳۷۸: ۷۱۲).

۲/۱. تسهیلات بانکی: شرکتهای لیزینگ بخشی از منابع مالی خود را از طریق تسهیلات بانکی تأمین می‌کنند. این قرارداد در بانکداری بدون ربا از طریق عقود مشارکت مدنی، مضاربه و فروش اقساطی قابل تأمین است؛ به این صورت که بانک با تأمین بخش معینی از سرمایه مالی شرکت لیزینگ (برای مثال پنجاه درصد) به صورت مشاع در فعالیتهای اقتصادی شرکت مشارکت کند و در پایان سال مالی به تناسب سرمایه در سود شرکت سهیم شود. یا بانک از طریق قرارداد مضاربه سرمایه مالی برای فعالیت تجاری (لیزینگ) در اختیار شرکت بگذارد و یا با قرارداد فروش اقساطی، کالاهای مورد نیاز شرکت لیزینگ را به صورت نقد بخرد و به صورت نسبه اقساطی به شرکت لیزینگ بفروشد (موسویان، ۱۳۸۳: ۱۴۴).

۳/۱. انتشار گواهی سپرده: گذشت که در برخی کشورها شرکتهای لیزینگ مجوز قانونی انتشار گواهی سپرده دارند و به طور مستقیم از مردم سپرده می‌گیرند، لکن این سپرده‌ها همانند سپرده‌های بانکی متعارف به طور معمول بر اساس قرارداد قرض با بهره است که از نظر اسلام ربا و حرام است (همان: ۵۳). در کشورهای اسلامی شرکتهای لیزینگ می‌توانند بر اساس الگوهای بانکداری بدون ربا جذب سپرده کنند. برای مثال شرکتهای لیزینگ در ایران می‌توانند همانند بانکها بر اساس قرارداد وکالت عام اقدام به انتشار گواهی سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار کنند. در واقع سپرده‌گذاران به شرکت لیزینگ وکالت می‌دهند منابع آنان را به صورت مشاع همراه سایر سپرده‌ها و سایر منابع شرکت در فعالیتهای سودآور به کار گیرد و در پایان سال مالی پس از کسر بخشی از سود به عنوان حق الوکاله، باقی‌مانده را بین سپرده‌گذاران تقسیم کند (همان: ۱۴۲).

۴/۱. همکاری با تولید کنندگان: شرکتهای لیزینگ می‌توانند با تولید کنندگان قرارداد منعقد کنند تا آنان بخشی از محصولات خود را از طریق شرکتهای لیزینگ واگذار کنند و این به دو صورت قابل اجراست. نخست از طریق وکالت و حق‌العمل کاری؛ به این معنا که

شرکت لیزینگ به صورت نمایندگی فروش کارخانه، عملیات لیزینگ را برای تولید کننده انجام می‌دهد و در واقع واسطه تجاری بین کارخانه (موجر) و مشتری (مستأجر) می‌شود و بعد از انجام معامله در سررسیدهای مقرر اجاره‌بها را جمع‌آوری کرده و به حساب کارخانه واریز می‌کند و در پایان قرارداد نیز به وکالت از طرف کارخانه (موجر)، عین مستأجره را به ملکیت مشتری در می‌آورد و در قبال این خدمات درصدی از سود لیزینگ را برمی‌دارد. روش دوم اینکه تولید کننده بخشی از کالاهای تولیدی خود را به صورت نسبه مدت‌دار به شرکت لیزینگ می‌فروشد و شرکت لیزینگ با افزودن درصدی، آن کالا را به صورت اجاره به شرط تملیک در اختیار مشتری قرار می‌دهد. روشن است که هر دو روش از نظر فقه اسلامی صحیح و جایز می‌باشد (همان: ۲۵).

۵/۱. قرارداد سه جانبه: از نظر فقهی و حقوقی در قراردادهای سه جانبه در واقع شرکت لیزینگ واسطه انعقاد قرارداد اصلی بین بانک و مشتری نهایی است؛ به این بیان که شرکت لیزینگ با انجام تمهیدات لازم مانند شناسایی مشتری، اعتبارسنجی، تکمیل اسناد و مدارک، زمینه را برای قرارداد اصلی فراهم می‌کند، بانک کالای مورد نظر مشتری چون کشتی، هواپیما و ... را می‌خرد و سپس از طریق شرکت لیزینگ به قرارداد اجاره به شرط تملیک به مشتری واگذار می‌کند. همه این معاملات در صورت رعایت ضوابط شرعی، مجاز و مشروع‌اند و شرکت لیزینگ می‌تواند در مقابل ارائه خدمات لیزینگ درصدی از سود را بردارد.

۶/۱. قراردادهای برون مرزی: از نظر فقهی و حقوقی روش کار در شیوه قراردادهای برون مرزی شبیه همکاری با تولید کنندگان داخلی است. تنها تفاوت در ملیت تولید کننده و محل جغرافیایی کارخانه است. بنابراین اگر ضوابط شرعی و مقررات کشوری رعایت شود، شرکتهای لیزینگ می‌توانند به دو شیوه‌ای که در همکاری با تولید کنندگان داخلی گذشت قراردادهای برون مرزی نیز داشته باشند.

۱۰-۲. قراردادهای واگذاری

گذشت که شرکتهای لیزینگ به سه روش کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای بادوام خانوارها و فعالان اقتصادی را واگذار می‌کنند. گرچه در برخی از این قراردادها ابهامها و اشکالاتی وجود دارد، لکن می‌توان بر اساس معاملات مجاز اسلامی آنها را بازنویسی کرد و سامان داد. حال به بررسی هر یک از این سه روش می‌پردازیم.

۱/۲. **لیزینگ عملیاتی:** همان‌طور که گذشت، در این روش شرکت لیزینگ کالای بادوامی را بر اساس قرارداد اجاره برای مدتی مشخص صرفاً برای بهره‌برداری و انتفاع، در مقابل اجاره‌بهای معین به متقاضی اجاره می‌دهد و در پایان قرارداد عین کالا را تحویل می‌گیرد. این روش که بر اساس اجاره ساده مبتنی است، از نظر فقهی و حقوقی مجاز است و اگر ضوابط قرارداد اجاره رعایت شود هیچ مشکلی ندارد و قرارداد اجاره از قراردادهای مشروع فقه اسلامی است (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۵۲۴).

۲/۲. **لیزینگ مالی:** در لیزینگ مالی یا اعتباری که رایج‌ترین روش عملیاتی شرکت‌های لیزینگ است ترتیبی اتخاذ می‌شود که در پایان قرارداد عین مستأجره (کالا) به ملکیت متقاضی (مستأجر) درآید. در تبیین ماهیت حقوقی این قرارداد از دو جهت اختلاف هست: نخست اینکه لیزینگ مالی چه قراردادی است؟ آیا در قالب یکی از عقود معین جای می‌گیرد؟ دوم اینکه اگر همانند مشهور حقوقدانان معاصر بپذیریم که لیزینگ مالی قرارداد اجاره به شرط تملیک است، خود اجاره به شرط تملیک از جهت حقوقی چه نوع قراردادی است؟ مباحث زیادی پیرامون این سؤالات صورت گرفته و دیدگاه‌های مختلف و احياناً متناقض ارائه شده است (وحیدی: ۶۵ - ۸۰؛ درویشی: ۴۱؛ نفرشی و وحدتی شبیری، ۱۳۸۰: ۱۲۰ - ۱۲۴) که احتیاج به تحقیق مستقل و مفصل دارد و در قالب یک مقاله نمی‌گنجد. برای این منظور قصد داریم هماهنگ با صاحب‌نظران فقهی و حقوقی ایران و مطابق با مفاد قانون عملیات بانکداری بدون ربا و آیین‌نامه‌های مربوط، راهکاری را به ترتیب زیر ارائه دهیم. شایان ذکر است هم اینک نیز برداشت عمومی از قراردادهای لیزینگ مالی به همین صورت است.

الف. لیزینگ مالی در قالب قرارداد اجاره به شرط تملیک. با قطع نظر از اینکه در شرکت‌های لیزینگ دنیا، لیزینگ مالی بر اساس چه قرارداد حقوقی انشا می‌گردد، می‌توان با توجه به مقبولیت فقهی و حقوقی که در آینده اشاره می‌کنیم، لیزینگ مالی را به عنوان یکی از مصادیق اجاره به شرط تملیک پذیرفت و متن قراردادهای آن را بر این اساس طراحی کرد.

ب. ماهیت اجاره به شرط تملیک. گرچه در تعیین ماهیت فقهی و حقوقی اجاره به شرط تملیک اختلاف نظر هست، لکن به اعتقاد همه صاحب‌نظران می‌توان اجاره به شرط تملیک

را در قالب قرارداد اجاره چنان تعریف کرد که همه اهداف شرکت لیزینگ و مشتریان آن تأمین گردد. چون قرارداد اجاره به اعتقاد همه فقها و حقوقدانان قراردادی مشروع و لازم است و می‌توان انواع شرطها از جمله شرط تملیک عین مستأجره را به صورتی که می‌آید در قرارداد اجاره شرط کرد (تفرشی و وحدتی، همان: ۱۲۴).

ج. شرط فعل تملیک. شرط تملیک به دو صورت شرط فعل و شرط نتیجه می‌تواند در قرارداد اجاره شرط شود. اگر مقصود شرط فعل باشد، موجر (شرکت لیزینگ) موظف است به مقتضای شرط در پایان قرارداد عین مستأجره را به تملیک مستأجر (مشتری) درآورد و اگر شرط نتیجه باشد با پرداخت آخرین قسط، عین مستأجره خودبه‌خود به ملکیت مستأجر در می‌آید. بر اساس استفتایی که از مراجع تقلید صورت گرفته است، شرط تملیک را به صورت شرط فعل جایز و به صورت شرط نتیجه همراه با اشکال می‌دانند. برای مثال یکی از مراجع در جواب به سؤال اجاره به شرط تملیک می‌فرماید:

اگر مقصود آن است که تملیک به نحو شرط نتیجه باشد به این معنا که بعد از پایان یافتن مدت اجاره خودبه‌خود به ملکیت مشتری و مستأجر درآید، صحت آن مشکل است، لکن اگر مقصود این باشد که ملک را اجاره دهد مشروط به آنکه در پایان مدت اجاره مالک هبه کند یا صلح کند یا به مبلغ بسیار ناچیز به تملک مستأجر درآورد این کار صحیح است... (مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، ۱۳۸۱: ۲۷ - ۲۹).

سایر مراجع بزرگوار تقلید نیز پاسخی مشابه به این داده‌اند (همان).

د. جایگاه قانونی لیزینگ مالی. اگر قرارداد لیزینگ اعتباری را از نوع اجاره به شرط تملیک با مشخصات مذکور دانستیم، می‌تواند در قالب ماده ۱۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا و ماده ۵۷ آیین‌نامه اجرایی قانون مذکور قرار بگیرد.

ماده ۱۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا قرارداد اجاره به شرط تملیک را به صورت مفروض مطرح می‌کند و می‌گوید:

بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی، اموال منقول و غیرمنقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک به مشتری واگذار نمایند (هدایتی، ۱۳۸۱: ۳۳۳).

در ماده ۵۷ آیین‌نامه اجرایی قانون عملیات بانکی بدون ربا که به شرح قرارداد می‌پردازد آمده است:

اجاره به شرط تملیک، عقد اجاره‌ای است که در آن شرط شود مستأجر در پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرط مندرج در قرارداد، عین مستأجره را مالک گردد (همان: ۳۴۸).

ه. اشتراط شرایطی غیر از شرط تملیک. به طور معمول در قرارداد لیزینگ مالی شرط می‌شود که در پایان قرارداد کالای مورد نظر (عین مستأجره) به صورت رایگان به تملیک مشتری (مستأجر) درآید، لکن در موارد خاص گاهی به صورتهای دیگر شرط می‌شود و گزینه‌های دیگری برای پایان قرارداد توافق می‌شود. برای مثال گاهی شرط می‌شود مشتری حق اختیار خرید داشته باشد، یعنی در صورت تمایل بر اساس قیمت روز (قیمت مستهلک) یا بر اساس قیمتی که ابتدای قرارداد تعیین می‌کنند، کالا را از موجر خریداری کند، و اگر تمایل نداشت برگرداند. گاهی شرط می‌کنند در پایان قرارداد اگر مستأجر تقاضا کند موجر موظف به تمدید یا تجدید قرارداد با همان قیمت یا به قیمت روز باشد (آلستردی، همان: ۷). روشن است که همه این موارد می‌توانند به عنوان شرط ضمن عقد در قرارداد اجاره شرط شوند و از آنجا که این شروط مخالف شرع (قرآن و سنت) و مخالف مقتضای عقد اجاره نیست نافذ و صحیح خواهند بود.

۳/۲. لیزینگ فروش و اجاره مجدد: گذشت که گاهی بنگاههای اقتصادی نیاز به نقدینگی پیدا می‌کنند و به فروش نقدی کالای سرمایه‌ای خود به شرکت لیزینگ اقدام می‌کنند و سپس همان کالا را به صورت اجاره به شرط تملیک از شرکت لیزینگ دریافت می‌کنند. در این روش شرکت کالای مورد نظر را به قیمت معینی به صورت نقد می‌خرد، سپس با افزودن مبلغی مشخص (متناسب با نرخ سود لیزینگ و مدت اقساط) کالا را به بنگاه اقتصادی اجاره به شرط تملیک می‌دهد. در این معامله ممکن است این اشکال فقهی مطرح شود که این معامله شبیه بیع شرط یا بیع الوفاست که از نظر فقهی محل اشکال است.

توضیح اینکه در بحث حیل ربا فقهای شیعه و اهل سنت از راهکاری تحت عنوان بیع به شرط یا بیع الخیار یا بیع الوفا بحث می‌کنند که محل تأمل است؛ به این صورت که گاهی فردی احتیاج به پول نقد دارد و کسی حاضر نیست به او قرض بدون ربا دهد. وی

برای فرار از ربا خانه، باغ یا زمین خود را به کسی می‌فروشد و با او شرط می‌کند اگر تا یک سال (برای مثال) پول خانه را آورد، حق فسخ معامله و استرداد آن ملک را داشته باشد. به این ترتیب هم صاحب ملک به پول دسترس پیدا می‌کند و بعد از یک سال پول را می‌دهد و ملک خود را پس می‌گیرد و هم صاحب پول می‌تواند به مدت یک سال در آن خانه سکونت کند یا آن را اجاره دهد و از اجاره‌بهای آن استفاده کند.

فقه‌های اهل سنت از این راهکار به عنوان بیع الوفا بحث کرده‌اند و مشهور آنان قائل به بطلان چنین معامله‌ای هستند (بخش فرهنگی جامعه مدرسین، ۱۳۸۱: ۴۲۰ - ۴۲۳)، اما مشهور فقیهان شیعه که از آن تحت عنوان بیع به شرط یا بیع الخیار بحث می‌کنند قائل به صحت آن می‌باشند.

فقیهان شیعه افزون بر عموماً می‌گویند «یا أيها الذین آمنوا أوفوا بالعقود» (مائده: ۱) و «وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ» (بقره: ۲۷۵) به ادله خاص تمسک کرده‌اند. روایات متعددی که از جهت سند و دلالت روشن هستند چنین معامله‌ای را صحیح می‌دانند. برای نمونه در موثقه اسحاق بن عمار آمده است:

شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: مرد مسلمانی نیازمند آن می‌شود که خانه‌اش را بفروشد، پس نزد برادرش می‌رود و می‌گوید: این خانه را به تو می‌فروشم و دوست دارم که مال تو باشد تا دیگری، به شرط اینکه اگر من تا یک سال، ثمن خانه را بازگردانم، خانه را به من تحویل دهی. امام علیه السلام فرمود: اشکالی ندارد. اگر تا یک سال قیمت خانه را بازگرداند، خانه را تحویل می‌گیرد (حرّ عاملی، ۱۹۸۳: ۳۵۵).

بنابراین در تبیین صحت معامله لیزینگ فروش و اجاره مجدد می‌توان گفت: اولاً بر فرض که این معامله شبیه بیع به شرط یا بیع الوفا هم بوده باشد مشکلی ندارد، چرا که از دیدگاه فقه‌های شیعه معامله صحیحی است. ثانیاً لیزینگ فروش و اجاره مجدد با بیع به شرط تفاوت اساسی دارد. در لیزینگ فروش و اجاره مجدد دو معامله کاملاً جدی صورت می‌گیرد؛ به این بیان که ابتدا بنگاه اقتصادی دارایی خود را به قرارداد بیع نقدی به شرکت لیزینگ می‌فروشد، سپس به قرارداد اجاره به شرط تملیک که ماهیت متفاوت از بیع دارد و به صورت مدت‌دار است از شرکت لیزینگ خریداری می‌کند و چنان‌که گذشت اجاره به شرط تملیک از نوع قرارداد اجاره مدت‌دار (به‌طور معمول میان مدت تا بلندمدت) است و احکام و آثار قرارداد اجاره را دارد. برای مثال اگر به دلایلی مستأجر نتواند مطابق قرارداد

اجاره‌بها را پرداخت کند، موجر می‌تواند قرارداد را فسخ نماید، دارایی مورد اجاره را تصرف کند و حتی آن را به کسی دیگر بفروشد.

در نتیجه اشکالی که برخی فقهای اهل سنت وارد می‌کنند که در چنین معاملاتی قصد جدی بر انجام دو معامله نیست و هدف استقراض ربوی و حیلۀ رباست، صحیح نیست. چون در این معاملات اولاً به دلیل آثار و نتایج حقوقی که بر معامله‌های خرید و اجاره مجدد مترتب می‌شود، قطعاً طرفین قصد جدی بر انجام هر دو معامله خواهند داشت. ثانیاً اگر هم چنین معامله‌هایی برای حیلۀ ربا باشد، از سنخ حیلۀ عام است؛ به این معنا که هر مسلمانی زمانی که متوجه شود برای رسیدن به هدف مشخصی دو راه حلال و حرام وجود دارد، راه حرام را ترک می‌کند و سراغ راه حلال می‌رود و این منطق از آموزه‌های خود قرآن کریم است، آنجا که مسلمانانی را که به دنبال کسب سود هستند راهنمایی می‌کند و می‌فرماید: «أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا» (بقره: ۲۷۵) یعنی خداوند بیع را حلال و ربا را حرام کرده است؛ یعنی ای کسانی که ایمان آورده‌اید، برای کسب سود، ربا را ترک کنید و به سراغ بیع بروید.

۴/۲. لیزینگ به شرط خرید: گذشت که در این روش مستأجر با پرداخت هر اجاره‌بها، بخشی از کالای مورد اجاره را خریداری می‌کند. از دیدگاه فقه اسلامی این نوع لیزینگ در دو قالب فقهی قابل اجراست. نخست اینکه در ضمن قرارداد اجاره شرط خرید تدریجی و منظم بخشهایی از کالا را بگنجانند. دوم اینکه از ابتدا قرارداد فروش تدریجی و اقساطی کالا با مشتری منعقد کنند؛ به این معنا که شرکت لیزینگ با استفاده از منابع خود و پیش‌پرداخت مشتری، کالا را خریداری می‌کند. در نتیجه کالا به صورت مشترک مال شرکت و مشتری می‌شود، سپس جهت بهره‌برداری در اختیار مشتری گذاشته شده و با او شرط می‌کند که به صورت تدریجی هر ماه بخشی معین از کالا را به قیمت معین خریداری کند.

۳-۱۰. قراردادهای مربوط به خدمات جانبی

گذشت که برخی شرکتهای لیزینگ افزون بر واگذاری کالای بادوام به صورت اجاره به شرط تملیک، انواع خدمات جانبی نیز ارائه می‌کنند که به اسم شرکتهای لیزینگ با خدمات کامل معروف هستند. از جهت فقهی برای ارائه این نوع خدمات دو راهکار قابل قبول وجود دارد.

۱/۳. ارائه خدمات به صورت قراردادهای مستقل از قرارداد اصلی: به این صورت که شرکت لیزینگ به آگاهی مشتریان می‌رساند که این شرکت در مقابل دریافت کارمزد و اجرت حاضر است افزون بر قرارداد اصلی، این گروه خدمات را ارائه دهد؛ خدماتی چون آموزش استفاده از کالا، حفظ و نگهداری، تعمیر، بیمه قطعات، مشاوره جهت تعویض و بهینه‌سازی و ... .

۲/۳. ارائه خدمات به صورت شرط ضمن قرارداد اصلی: شرکت می‌تواند افزون بر شرط تملیک، در قرارداد اجاره، انواع شرطهای دیگر را نیز قرار دهد؛ شروطی چون ارائه آموزش استفاده، حفظ و نگهداری، ضمانت قطعات، مشاوره و ... .
شایان ذکر است این دو روش قابل جمع نیز هستند؛ به این بیان که شرکت می‌تواند برخی از آنها را به صورت شرط ضمن قرارداد اصلی و برخی را به صورت قراردادهای مستقل ارائه دهد.

۱۰-۴. قراردادهای مربوط به تمدید یا تعجیل در پرداختها

گذشت که گاهی به جهت تغییر وضعیت درآمد مشتریان شرکتهای لیزینگ (خانوارها و بنگاهها) و گاهی به جهت نقدینگی خود شرکت لیزینگ، طرفین قرارداد، مصلحت خود را در تنظیم مجدد قرارداد می‌بینند. به نظر می‌رسد می‌توان از طرق زیر به این مقصود دست یافت.
۱/۴. تعجیل در پرداخت و تخفیف در مبلغ اجاره‌بهای باقی‌مانده: گاهی شرکتهای لیزینگ به جهت کمبود نقدینگی، اعلان می‌کنند که حاضرند در قبال پرداخت زودتر از سررسید اجاره‌بها، تخفیف خاصی برای مشتریان بپردازند و مبلغ بدهی آنان را کاهش دهند. کما اینکه گاهی مشتریان به جهت بهبود وضعیت اقتصادی علاقه دارند بدهیهای آینده‌شان را یکجا تسویه کنند و یا زودتر از سررسید بپردازند، مشروط بر اینکه شرکت لیزینگ تخفیفی برای آنان لحاظ کند.

موضوع تخفیف در مبلغ بدهی در قبال پرداخت زود هنگام، از صدر اسلام محل توجه اصحاب ائمه علیهم‌السلام بوده و در روایات متعددی وارد شده است. برای مثال در صحیح محمد بن مسلم آمده است:

از امام باقر علیه‌السلام در مورد شخصی سؤال شد که دین مدت‌داری بر عهده دارد. طلبکار نزد وی می‌آید و می‌گوید: فلان مقدار بدهی‌ات را نقد بپرداز تا از بقیه‌اش صرف‌نظر کنم. یا

می‌گوید مقداری را نقد پرداز تا در مورد باقی آن مهلت را اضافه کنم. امام علیه السلام می‌فرماید: مادامی که به اصل بدهی چیزی اضافه نکند اشکالی ندارد. خداوند می‌فرماید: برای شماست اصل سرمایه‌هایتان، نه ستم کنید و نه بر شما ستم شود (بروجردی، ۱۴۱۰: ۳۳۷). همین مضمون در روایات متعددی نقل شده است (حرّ عاملی، همان: باب ۴، ح ۱ و ۲). فقیهان شیعه نیز به استناد روایات مذکور با اصل کاهش مبلغ بدهی در مقابل پرداخت زودتر از سررسید موافق هستند (موسوی خمینی، همان: ۵۳۵).

۲/۴. افزایش مدت قرارداد در مقابل افزایش اجاره‌بها: گاهی یک خانوار یا بنگاه اقتصادی که قرارداد اجاره به شرط تملیک با شرکت لیزینگ دارد و قرار است طبق سررسیدهای مقرر اجاره‌بها پردازد، در اثنای قرارداد دچار مشکل مالی می‌شود و برای مدتی توان پرداخت ندارد و به اندازه مقرر نمی‌تواند پردازد و درخواست افزایش تعداد اقساط و کاهش مبلغ هر قسط می‌کند. در این وضعیت اگر شرکت بخواهد در قبال افزایش اجاره‌بهای کل تعداد اقساط را نیز افزایش دهد تا اجاره هر قسط کاهش پیدا کند، ربا و حرام خواهد بود. چون فقها به استناد روایات متعدد از جمله صحیحۀ محمد بن مسلم که گذشت، هر نوع افزایش در مبلغ بدهی در مقابل تمدید مدت را مصداق ربا می‌دانند (بخش فرهنگی جامعه مدرسین، همان: ۸۹ - ۹۲).

برای حل این مشکل می‌توان از این راهکار استفاده کرد که مشتری به دلیل ناتوانی از پرداخت اقساط اجاره‌بها، به ترتیبی که در قرارداد اجاره به شرط تملیک آمده است تقاضای فسخ قرارداد کند، سپس متناسب با وضعیت جدید خود تقاضای انعقاد قرارداد اجاره به شرط تملیک دیگری نماید. شرکت نیز با رعایت حقوق مشتری و اجاره‌بهای پرداخت شده و باقی مانده و رعایت وضعیت جدید مشتری به تقاضای مشتری پاسخ مثبت دهد. از آنجا که در قرارداد اجاره (تا زمانی که عین مستأجره باقی است) می‌توان با توافق موجر و مستأجر قرارداد اجاره را فسخ و قرارداد دیگری با اجاره‌بها و سررسید دیگری منعقد کرد، در قراردادهای شرکتهای لیزینگ نیز می‌توان از این راهکار استفاده نمود.

۱۱. جمع‌بندی و پیشنهادها

۱. از آنجا که شرکتهای لیزینگ در دنیا و در ایران به سرعت در حال گسترش است و ابعاد مختلف معاملات آن برای مردم، حتی خود شرکتهای مشخص نیست، لازم است

مطالعات فقهی و حقوقی مناسبی در این زمینه صورت گیرد و قراردادهای آسان، قابل فهم و مشروع مطابق با فرهنگ اسلامی و ایرانی طراحی شود.

۲. هدف این مقاله بررسی موضوع خاصی از فعالیتهای شرکتهای لیزینگ یعنی قابلیت انطباق قراردادهای لیزینگ با عقود اسلامی است و بررسی ابعاد دیگر آن چون نقش اقتصادی شرکتها در بازار پول و سرمایه و تولید و شیوههای تجهیز و تخصیص منابع پولی نیازمند مطالعات دیگری است.

۳. به منظور استفاده صحیح از صنعت لیزینگ و جلوگیری از سوء استفاده افراد فرصت طلب و پیشگیری از تکرار جریان شرکتهای مضاربه‌ای، لازم است بانک مرکزی، هیأت دولت و مجلس شورای اسلامی، با نگرش مثبت، چارچوبهای قانونی مناسب را برای فعالیت شرکتهای لیزینگ تهیه و تصویب کنند.

منابع

۱. آلستردی، دیوید کید، «صنعت لیزینگ چیست؟» ترجمه زهرا جعفری و سارا پارسایی، نشریه هدف و اقتصاد، مورخ ۸۳/۱۰/۹.
۲. بخش فرهنگی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ربا، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۱.
۳. بروجردی، سیدحسین، جامع احادیث الشیعه، قم، چاپخانه علمیه، ۱۴۱۰ ق، ج ۱۸.
۴. تفرشی، محمد عیسی و وحدتی شبیری، سیدحسن، «ماهیت حقوقی، احکام و آثار قرارداد اجاره به شرط تملیک»، نشریه دانشور، شماره ۳۶، سال ۱۳۸۰.
۵. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۸۳ م، ج ۱۲.
۶. خلعت‌بری، فیروزه، مجموعه مفاهیم پولی و بانکی و بین‌المللی، تهران، شبابویز، ۱۳۷۱.
۷. درویشی، ابراهیم، «عقد اجاره به شرط تملیک شیوه‌ای برای اعطای تسهیلات مختلف»، فصلنامه بانک صادرات، شماره ۱۵.
۸. دنیای اقتصاد، «وضعیت صنعت لیزینگ در ایران»، نشریه دنیای اقتصاد، مورخ ۱۲ و ۱۳/۲/۱۳۸۴.
۹. دیلن، لیندا، دستنامه لیزینگ در صنایع کوچک، ترجمه عبدالله بیجران‌لو، دانش‌پژوهان، ۱۳۸۵.
۱۰. رحمانی، علی، «یافته‌های علمی و دستاوردهای اولین همایش صنعت لیزینگ»، نشریه حسابدار، شماره ۱۶۷.
۱۱. سازمان بین‌المللی کار و لیزینگ برای بنگاههای اقتصادی کوچک و خرد، لیزینگ صنعت و معدن، ۱۳۸۵.

۱۲. فرهنگ، منوچهر، فرهنگ بزرگ علوم اقتصادی، تهران، نشر البرز، ۱۳۷۱.
۱۳. گلریز، حسن، فرهنگ توصیفی اصطلاحات پول و بانکداری و مالیه بین‌المللی، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۸۰.
۱۴. مراجع تقلید، توضیح المسائل، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸، ج ۲.
۱۵. مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، مجموعه آرای فقهی قضایی، قم، معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضائیه، ۱۳۸۱، ج ۱.
۱۶. موسوی خمینی، سید روح‌الله، تحریر الوسیله، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۰۱ ق، ج ۱.
۱۷. موسویان، سید عباس، بانکداری اسلامی، پژوهشکده پولی و بانکی، تهران، ۱۳۸۳ ش.
۱۸. میری، سید حسین و حبیبی، پیمان، «بررسی تطبیق لیزینگ در چرخه اعتباری کشور»، مجموعه مقالات پانزدهمین کنفرانس سالانه سیاستهای پولی و ارزی، تهران، پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴.
۱۹. وحیدی، «امیرحسین، تحلیلی پیرامون عقد اجاره به شرط تملیک»، نشریه کانون سردفتران و دفتریاران، شماره ۵۸.
۲۰. هدایتی، سید علی اصغر، عملیات بانکی داخلی (۲)، تهران، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۸۱.